

Szerelmes földrajz

A Nagy Magyar Alföld

Csatári Bálint
geográfus emlékére

„Mit nekem te zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája!
Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
S képzetem hegyvölgyedet nem járja.

Lenn az alföld tengersík vidékin
Ott vagyok honn, ott az én világom;
Börtönéből szabadult sas lelkem,
Ha a rónák végtelenjét látom.

Felröpülök ekkor gondolatban
Túl a földön felhők közelébe,
S mosolyogva néz rám a Dunától
A Tiszáig nyúló róna képe.

Délibábos ég alatt kolompol
Kis-Kunságnak száz kövér gulyája;
Deleléskor hosszú gémű kútnál
Széles vályu kettős ága várja.

Méneseznek nyargaló futása
Zúg a szélben, körmeik dobognak,
S a csikósok kurjantása hallik
S pattogása hangos ostoroknak.

A tanyáknál szellők lágy ölében
Ringatózik a kalászos búza,
S a smaragdnak eleven színével
A környéket vígan koszorúzza.

Idejárnak szomszéd nádasokból
A vadlúdak esti szürkületben,
És ijedve kelnek légi útra,
Hogyha a nád a széltől meglebben.

A tanyákon túl a puszta mélyén
Áll magányos, dölt kéményü csárda;
Látogatják a szomjas betyárok,
Kecskemétre menvén a vásárra.

A csárdánál törpe nyárfaerdő
Sárgul a királydinnyés homokban;
Odafészkel a visító vércse,
Gyermekektől nem háborgatottan.

Ott tenyészik a bús árvalányhaj
S kék virága a szamárlenyernek;
Hús tövéhez déli nap hevében
Megpihenni tarka gyíkok térnek.

Messze, hol az ég a földet éri,
A homályból kék gyümölcsfák orma
Néz, s megettök, mint halvány ködoszlop,
Egy-egy város templomának tornya. –

Szép vagy, alföld, legalább nekem szép!
Itt ringatták bölcsöm, itt születtem.
Itt borúljon rám a szemfödél, itt
Domborodjék a sir is fölöttem.”

– írja Petőfi Sándor az *Az Alföld* című költeményében. Csodálatos világot képzelhetünk magunk elé, amely majd két évszázad távlatából idézi elénk a Kárpát-medence legnagyobb tájegységét, a Nagy Magyar Alföldet. Nyugaton viszonylag éles határvonalat jelent a Duna folyama, amelytől nyugatra néhány kistáj helyenként a keleti nagytájjal mutat rokonságot, mint a Mezőföld és a Sárköz. Északon és keleten az Északi-Kárpátok (Tátra, Fátra) déli középhegység-vonulatai (Börzsöny, Mátra, Bükk és az Eperjes–Zemplén-hegyvidék), dombvidékei (Cserhát és Cserehát), északkeleten, keleten a Kárpátok hegygerincei és az Erdélyi-középhegység dombsággá szelidült kistájai (a Szilágyság, Bihar) jelentik a magasabb

hegy- és dombkoszorút, míg a Kárpát-medence nyitott, tágas déli rónasága öleli magába a Bácskát és Bánátot egészen a Dunáig. Nincsenek hegyek (kivéve a kecskeméti és a nagykovácsi kiemelkedéseket, a *szőlőhőgyeket*), valójában kisebb-nagyobb halmok emelkednek ki a térszínből, mint a termékeny hátaik, hátságok (Hajdúság, Békés–Csanádi löszhát, a délvideki Bácska és Bánát, Titeli-plató, a Nagykunság és a Jászság). A dombok sorát színesítik a kunhalmok, s a Duna–Tisza köze, a Nyírség homokdombságának futóhomok-képződményekkel, garmadákkal, homokdűnéekkel tarkított szépséges természeti tája.

A Alföld nem egyhangú síkvidék – ahogyan Petőfi is láthatta –, tagoltságának gyönyörű bizonyossága a folyók, patakok sokasága, melyek felszabdalják. Az Alföld legmagyarabb folyója a Tisza, amely magában hordozza a hegyekből lefutó folyók, a Zagyva, a Sajó, a Bodrog, a Kraszna, a Szamos, a Berettyó, a Sebes-, a Fekete- és a Fehér-Kőrös, a Maros, alatt pedig a Temes vizét. A folyók a síkvidékre érve lelassulva, méltóságosan hömpölyögve csodálatos képződményt alakítottak ki, gyönyörű kanyarulatokkal ékesítve a part menti tájakat.

Helyenként ősi mocsárvilág képződött, mint a Duna–Tisza köze északi részén az Ócsa környéki turjános, vagy a kalocsai–bajai Őrjeg lágja. A homokbuckák között szikes tavak terpeszkednek, mint Szeged mellett a Fehér-tó, vagy az izsáki Kolon-tó, soltvadkertű Büdös-tó.

A folyók által szabdalta alföldi táj jellegzetes képviselői a rétségek, mint a Bodrogtó és a Rétköz az északnyugati régióban, a középső területeken a Hortobágy, a Nagy- és Kis-Sárrét. Itt is megtalálhatók a vizenyős mélyföldek, mint a Munkács környéki Szernye-mocsár, vagy a szatmári–szabolcsi határvidéken kiterjedő, a Szamos és a Kraszna folyók vizével táplált, szigetekkel tarkított Ecsedi-láp. Ez a természeti képződmény az egész Kárpát-medence legnagyobb mocsárvidékének számított.

A természeti környezet határozta meg minden időben az életlehetőségeket. Az árvízjárta vidékeken (Bodrogtó, Rétköz) jobbra aprófalvas települések alakultak ki a hátságokon, míg a termékeny rónaságokon a tágas határu mezővárosok, melyek közül kiemelkednek többek között Beregszász, Nyíregyháza, Debrecen, Szeged, Kecskemét, Hódmezővásárhely, Békéscsaba, Jászberény, Hajdúböszörmény, Karcag, Szabadka, Zenta, Arad, Temesvár települési együttese. Az agrártermelésben kiemelkedő szerep jutott a Bácskára, a Bánátra, Békés–Csanádra, Hajdúságra, a nagykun és jász kistájak mezővárosaira.

A föld biztosította lehetőségéből eredő mezőgazdasági termelés, üzemszervezet fejlődése a tanyavilágban teljesedett ki. Az őstermelő, paraszti, parasztpolgári, civis társadalom élen járt a nemzet élelemmel történő ellátásában. Áldásos, évezredek munkájukat dicsérték a hatalmas, ringó gabonatólák, a nélkülözhetetlen növényi kultúrák termesztése, a gyümölcsészet, szőlészet és borgazdaság. Nem feledkezhetünk meg az alföldi erdőségekről sem, amelyek a természeti adottságokból adódóan biztosították minden időben a tűzre való fát és a gazdálkodáshoz nélkülözhetetlen munkaeszközök alapanyagát és az építési anyagot.

A természeti adottságból fakadóan nem csupán a kötöttebb talajú vizenyős rétségeken, de a homokpuszták világában is a mezőgazdaság másik fő összetevője, az állattartás ágazata is szervesen kapcsolódott a hagyományos gazdálkodáshoz, életmód fenntartásához. Debrecen kiterjedt határán, a Hortobágy folyóig nyúló pusztaságon évszázadokon át legelhettek a hízó- és heverőmarha-gulyák, a ménesek, a juhnyájak. A Duna–Tisza közén Bugac, Monostor és a többi pusztákon legelhetett Kecskemét és a kiskunsági mezővárosok jószágállománya. Más nagyobb mezővárosok sem nélkülözhettek a tágas pusztaságokat, mint történt ez Hódmezővásárhely, Orosháza, Karcag, Túrkeve, Gyoma, Jászberény és a többi jász és kiskun település esetében.

Az alföldi mezővárosok jellegét meghatározta a kézműipar is, amely nem csupán a helyi, de a közeli-távoli házi, mezőgazdálkodási szükségleteket is kielégítette. Mint tették azt a különböző: a szűcs, a szabó-szűrszabó, a takács, a kékfestő, a csizmadia, a tímár, a szíjgyártó, a bognár, az asztalos, a szappanos, a kovács és egyéb szakmák mesterei.

A Petőfi általi őszinte érzelemmegnyilvánulás az Alföldünk iránt két évszázad távolából is megragad bennünket, a hatása alá kerülünk. Mi már nem csak képzeletben, de valóságban is felrepülhetünk az felhők közé, s onnan szemlélhetjük szépséges alföldi tájainkat, termővidékeinket. A Petőfi által vizionált természeti kép és vágyódás annál is inkább erősödhet bennünk, mivel az Alföldön sarkalatos változások következtek be a XIX. század második felétől.

A nagy természeti átalakításnak elsődlegesen, különösen nagy kárát szenvedte a kanyargó folyóink hálózata. Különösen az 1878–1879. évi nagy tiszai árvíz gyorsította fel a folyószabályozást. Azaz, a szélesen kanyargó folyókat „megregulázták”, lefűzték róluk a nagy kanyarulatokat, a pusztulás sorsára juttatva morotvát, holtágat csinálva belőlük. Gátak közé szorították a folyókat, vizük már nem terpeszkedhetett szét a környezetükben, hanem rohanásra készítve sebesen folynak alá, mind mélyebbre vájva medrüket. A lecsapolások áldozatává váltak az ősi mocsaras természeti értékeink is. Az Ecsedi-láp felszámolása 1898-ban következett be.

A földművelő gazdálkodás, gabonatermesztés kiterjesztésének szándéka és akarata hatott erre a műveletre, annak ellenére, hogy a víz járásától megszabadított térségeken a gyenge minőségű szikes talaj csupán igen rossz terméshozamot biztosíthatott, parlagon hevert.

A folyószabályozás az árvízjárta térség csökkenésével járt, a folyó áradásainak termékenyítő hatását megszüntette. A korábban méltóságosan kanyargó folyók vize felgyorsult, pusztító hatásuk felerősödött. A Tisza melletti homokhátságok virágzó szőlőskertjei mutatják például ennek káros következményét, amikor a folyó erős sodrása alávéja a partot, s a szőlőföldek beleomlanak a Tisza vizébe.

A lomhán, méltósággteljesen „ballagó” folyóink vizében tömérdek mennyiségű hal élt egykoron, bőséggel halmozva el a közeli-távoli vidék népét. A folyó vizének felgyorsulása a természetes halállomány drasztikus csökkenésével is járt.

Ha felrepülünk a magasba, mit is láthatunk valójában? Elsőként is szemünkbe ötlük a régi vízjárta ártér a folyó kiegyenesített medrével és a régi kanyarulatait képező holtágakkal. A fenti látvány szépségét mutatják a hatalmas gabonátáblák, kukoricaföldek, a repce, a napraforgó hatalmas kiterjedésű termőterületei. A szél ugyanúgy ringatja a kalászokat, mint Petőfi korábban is tette, csak hát mások lettek a körülmények. Az emberi szorgalom hiányzik mögüle. A nagy erőgépeket látjuk szántani, vetni, aratni az óriási birtokokon. Nincs már kisbirtok, amelyen a gazdaember lovával csinálta a nagy munkákat, s családjával összefogva végezte a betakarítást, tárolást.

Felülről még láthatunk tanyákat, s ez jó érzéssel tölthet el bennünket, de ha alább szállunk a fellegekből, akkor szomorú valóságot tapasztalhatunk. Ahol még százával virágoztatták a határt, ott már alig van belőlük, s azok is pusztulófélben, vagy rendeletetésüktől elidegenülve, sokuk környezete elvadulva. Ha erőltetjük tekintetünket, láthatunk nagy farmtanyákat, majorságokat, amelyek némileg pótolják a tanya romantikáját, de a látvány mégis hiányérzetet kelthet bennünk. Nem látunk a tanyák körül libafalkát, pulykát, bárányokat, teheneket, a kút melletti pocsolóban dagonyázó disznókat, őrző és játszózó gyermekeket, a földeken szorgoskodó gazdákat. A távolabbi legelőkön pásztorokat ki-sebb-nagyobb állatfalkáikkal.

Leszállunk a magasból – a földi valóságba. Felötlik bennünk a jövő reménye, az Alföld természeti és gazdasági, társadalmi rehabilitációja. Nagy feladat a folyóvizek, levágott holtágak élővé tétele a csongrádi vízlépcső megvalósításával, a vízi paradicsom megteremtése a horgászok, vízitúrázók számára, s mindinkább a nyári aszályban egyre szomjazó termőföldek öntözése dolgában. Elképzeljük az életre kelt tanyavilágot is, ahol a család ugyan keményen megdolgozik mindennapi javaiért, de tagjai boldogan élnek, megelégedetten, hiszen van bőséggel betevő falatjuk, s jut még bőven a piacra is. Nem csak a föld terméséből, de a kisgazdaság fundamentumát képező jószágokból is. Nem élnek zártságban. Vasárnaponként ki-ki elmegy felekezetének templomába, s mindennapjaikban a világ kitágul számukra a televízió, rádió és számítógép használatával.

De nem csak a tanya éledhet újjá, múlhatatlanul szükséges a hozzá tartozó falu, mezőváros életre vergődése is, a kiüresedés, a pusztulás, az „üres csigaház” szindróma felszámolása. A tekintélyes portákon álló egyszerű, de praktikus parasztházak és az építőművészet remekeinek számító, stílusosan megépített lakóházak mellett újra funkciót nyerhet a már pusztulás sorsára jutott, rendeltetését veszített kamra, istálló, szín, s a virágzó kiskert. Együttesen pedig jelenthetik, fontossá tehetik a falu, az alföldi agrárváros, a vidék múltból megmentendő, jelenben őrzendő és a jövőnek megtartandó társadalmi, gazdasági felvirágoztatását. Népünk jelenben kötődését múltjához, jövőjéhez.

Trianonban megcsonkított hazánk jelentős részét, az ásványkincsekben gazdag bányá- és iparvidékeket elcsatolták, nemzetgazdaságunkra az agrárjellegű kényszerítették. Az Alföld is jelenthetett mentsvárat, ahol az évezredek hagyományokra visszatekintő mezőgazdasági kultúra még virágzott és életet biztosított. Ez figyelmeztet bennünket arra, hogy nemzetünk eltartó- és megtartóképessége okán mindjobban emelkedjen az Alföld gazdasági, s nem utolsósorban társadalmi szerepe és jelentősége, s óvakodnunk szükséges, nehogy gyárak betonkomplexusai „teremjenek” csupán a termőföldrünkön.

Novák László Ferenc

Szerelmem: a Nagy Magyar Alföld¹

Hetvenévesen már elég idős az ember arra, hogy visszatekintve különbséget tegyen a felárgolás, a kényszerű kompromisszum, ezek érzelmi és értelmi elegyei, meg az életre szóló szerelem között. A Kiskunság homoki tanyavilága szült és nevelt emberré, nyugdíjas komromra ide tértem haza, mint a messzi földre száműzött, aki nem bír meghalni idegenben. Mi ez, ha nem életre szóló szerelem?

Valóban száműztek innen, ahogy parasztember édesapám mind a tizenegy gyermekét. „Itt má nincs jövő, gyerek...” – mondta, mikor befejeztem a nyolcadikat. Tudta, hogy legkedvesebb bátyámmal magam is inkább az ő nyomdokaiba lépnék. Meggyőzésül hozzátette: „Eriggy a városba, tanújj tovább! Parasztnak lönni má nem érdemős...”

„Nem érdemős...”, dobolt bennem 1964 nyarán az útnak indító indoklás, miközben a Lápástó-dűlőtől, legszűkebb hazámtól búcsúzkodtam. Az „érdemős”, szorgos, szelíd pa-

¹ Köszönöm dr. Székely András Bertalan barátomnak a kitartó biztatást, amellyel kicsikarta tőlem autóbalesetem utáni első írásomat.